

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Lubomír Belan – Mária Petrufová
Article / Článok: Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v krízových situáciách
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.70-94>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

Lubomír Belan – Mária Petrufová. 2021. Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v krízových situáciách. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 24, No. 1, 2021. ISSN 1335 – 2741, pp. 70-94. Available at: DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.70-94>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

SPRÁVANIE SA PRÍSLUŠNÍKOV OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY V KRÍZOVÝCH SITUÁCIÁCH

BEHAVIOUR OF MEMBERS OF THE SLOVAK REPUBLIC ARMED FORCES IN CRISIS SITUATIONS

Lubomír Belan – Mária Petrufová*

ABSTRACT

The research study refers to the present-day management aspects and some current issues of the collective behavior in crisis situations and while deployed within the current asymmetrical threats. It builds on the research results within the Armed Forces of SR and on the experience from the Slovak and Czech management practice. The study contains mutual interaction and synergy between theory of security issues, crisis management, collective behavior and other knowledge of military environment. The recommendations for implementing examination of collective behavior and individual masses are proposed for practical needs. Furthermore, they offer comparison of up-to-date knowledge and acquiring competences for the training of new experts. The research includes the evaluation of preparedness of the personnel to manage their behavior in crisis situations and when deployed. The analysis concludes with a description of options of solving these issues in future within the Armed Forces of SR and within the proposed forms of model behavior of the members of the Armed Forces of the SR.

Key words: crowd behaviour, crisis situations, security, Slovak Armed Forces personnel, deployment area, national (domestic) crisis management, international crisis management, behavioural models

* doc. Ing. Lubomír Belan, PhD. pôsobí ako vedúci Katedry logistického zabezpečenia na Akadémii ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: lubomir.belan@aos.sk.

doc. PhDr. Mária Petrufová, PhD. pôsobí ako vedúca Katedry spoločenských vied a jazykov na Akadémii ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: maria.petrufova@aos.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.70-94>

„V dave sa uvoľňujú potlačované pudy a tie ho nútia nepriať si mier, ale vojnu, nie sebaobetovanie ale vraždu, nie spravodlivosť, ale uspokojenie jeho potrieb na účet jeho blízkych. Pudy človeka sú tu bombou naplnenou rôznymi silami a látkami.“

P. Sorokin

Úvod

Cieľom výskumnej štúdie je analyzovať aktuálne problémy v oblasti hromadného (kolektívneho) správania sa v asymetrickom ohrození zo sociálno-psychologického ako aj manažérskeho pohľadu. V nadväznosti na skúmanú problematiku sa chcú autori podrobnejšie dotknúť základných teoretických vymedzení v oblasti bezpečnosti a teórie davového a masového správania sa s výsledkom odporúčanií do praxe v podobe navrhovaných modelov (postupov), ako by mohli zvládať príslušníci Ozbroyených síl Slovenskej republiky (OS SR) správanie sa v dave najmä v asymetrických ohrozeniach (v krízových situáciách v priestoroch nasadenia). Autori pri písaní štúdie využili poznatky z mnohých zdrojov domácej a zahraničnej literatúry odborného a vedeckého charakteru.

Vo výskumnej štúdií sú použité tieto výskumné metódy: metóda analýzy a syntézy, exploratívna metóda (technika dotazníka), technika riadeného rozhovoru, komparácia a dedukcia. Značná pozornosť autorov výskumnej štúdie je upriamená na implementáciu problematiky davového správania do OS SR, ich dopad na moderné riadenie systémov a vedenie ľudí v OS SR. Štúdia je určená pre každého, kto sa zaoberá problematikou zvládania davového správania sa príslušníkmi OS SR v krízových situáciách v priestoroch nasadenia. Je vhodná tak pre vrcholový manažment MO SR, ako aj pre profesionálnych vojakov a zamestnancov tým, že poskytuje praktický návod, ako postupovať v krízových situáciách v priestoroch nasadenia. Je využiteľná aj pre tých, ktorých zaujíma vzťah vojenského manažmentu a vojenskej psychológie v oblasti zvládania extrémnych situácií. Poskytuje návody, ako riešiť tieto situácie prostredníctvom navrhovaných modelov davového správania v rámci navrhovaných typových modelových situácií. Súvisí to aj s globalizačnými zmenami v súčasnosti.

Významnou charakteristikou posledných rokov je globalizácia zmien interných i externých faktorov bezpečnosti. Zaujímavé pohľady priniesla správa americkej Národnej spravodajskej rady (NIC), z ktorej je zrejmé, že svet bude v najbližšej budúcnosti pravdepodobne čeliť permanentným krízam, turbulenciám, chaosu a násiliu. Podľa správy Globálne trendy 2025 – A Transformed World je možné v nasledujúcich desaťročiach okrem iného očakávať tieto javy:

- nárast faktorov sociálnych rizík a sociálnych kríz v jednotlivých krajinách, posun k radikalizmu pri riešení sociálnych, etnických a náboženských konfliktov,
- nárast množstva a šírky zdrojov možných ohrození bezpečnosti, napr. ako dôsledok prírodných katastrof, kriminality, sabotáží, teroristických činov,
- **zvýšená potreba posilniť bezpečnosť štátov**, ako aj vnútornú bezpečnosť (jednotlivých občanov, poriadku, zákonnosti apod.),
- zmeny v životnom prostredí a klimatické zmeny vyvolávajú potrebu posilnenia pripravenosti jednotlivcov, samospráv a štátov, narastajú požiadavky na tvorbu a ochranu životného prostredia,
- narastajú potreby posilnenia bezpečnosti na individuálnej, národnej i medzinárodnej úrovni.

Novší pohľad na tieto trendy vytvorila piata analýza Národného spravodajského výboru (National Intelligence Council – NIC), tentoraz s výhľadom do roku 2030. V dokumente sa uvádza, že svet bude v roku 2030 iný ako ten súčasný a poukazuje na súvisiace zlomy „tektonické posuny“, ku ktorým dôjde do roku 2030. (Škvrnda, 2012)

Súčasný globalizujúci svet a pohyby spoločenských skupín naprieč štátmi prinášajú nové vnímanie bezpečnostného ohrozenia štátov, pričom vznikajú nové potenciálne druhy hrozieb, na ktoré štáty musia reflektovať a vytvárať nástroje proti týmto hrozbám (Nečas, Ušiak, 2011), vrátane nástrojov vojenských. To je aj jeden z dôvodov, prečo štáty cítia potrebu reagovať spoločne, vyvíjať integrované úsilie, kolektívne čeliť novým hrozbám a prispôbiť medzinárodné organizácie, ktorých sú členmi (v prípade európskych krajín najmä EÚ a NATO), novým úlohám (Marek, 2017) v oblasti zaistenia vlastnej, individuálnej i kolektívnej bezpečnosti a obrany. (Ivančík, 2019)

Okrem jednotlivých krajín rastie vplyv nadnárodných ekonomických subjektov, neštátnych aktérov, náboženských organizácií, subjektov organizovaného zločinu a pod. V mnohých krajinách dochádza k ich prepájaniu s politickou mocou, ďalší nárast obyvateľstva sveta bude vytvárať tlak na zabezpečenie potravinami, energiou, vodou a ďalšími zdrojmi. Prudké politické a ekonomické zmeny v niektorých častiach sveta spúšťajú nové migračné procesy, čo spôsobuje nárast miestnych a regionálnych konfliktov. (Varecha, 2019)

Z uvedených dôvodov, vyplývajúcich z kritických faktorov neistoty budúceho vývoja a globálnych trendov, sa autori tejto štúdie zaoberajú predovšetkým špecifickým typom sociálneho správania, ktorým je pôsobenie vojakov

v priestoroch nasadenia, ktoré je takmer vždy spojené s reálnou existenciou špecifického typu sociálneho – hromadného správania.

1. Špecifiká sociálneho-hromadného správania v rámci pôsobenia profesionálnych vojakov na misiách

V situáciách, keď sa na jednom mieste stretne skupina ľudí, vznikajú masy, nazývame ich aj davy. Dav¹ patrí k forme kolektívneho správania, ktorý je charakteristický rozšírením spoločných emócií. Podľa **A. Zeľovej** sa psychológia masových javov zaoberá nadindividuálnymi duchovnými útvarmi vo veľkých skupinách a ich správaním. (Zeľová, 1990).

Dav – davové správanie je jedným z druhov kolektívneho správania. Medzi druhy davu patria *náhodný dav*, *konvenčný dav*, *expresívny dav*, *aktívny dav* a *protestný dav*. (Kotler, Caslione, 2009)

1.1 Teórie davového správania

Správanie profesionálnych vojakov v rôznych *priestoroch nasadenia* ovplyvňujú aj v podmienkach OS SR najmä *davové formy prejavov* správania sa ľudí všeobecne. Záleží na každom jednotlivcovi (vojakovi) ako bude reagovať na vzniknutú konkrétnu situáciu. Preto je dôležité realizovať v tejto oblasti rôzne formy vzdelávania a prakticky cvičiť zvládanie takýchto zložitých situácií, ktoré v živote vznikajú. Zákonite sa potom vytvárajú podmienky pre eliminácie neželaného správania sa vojakov. Vo vojenskej praxi sa profesionálni vojaci často stretávajú s rôznymi druhmi davového správania sa, ako napríklad:

Teória nápodoby² – jednotlivец sa v dave správa odlišne ako keď je sám. Davové správanie je výsledkom straty individuálnej identity, presadzuje iracionálne myslenie, príčina je v anonymite a emocionalite. V dave sa často človek stane manipulovateľným. (Le Bon, 1994)

Konvergenčná teória davového správania – spontánna činnosť ľudí s rovnakými sklonmi, pričom dav je len katalyzátor, t. j., že prirodzené správanie

¹ David Schweingruber a Ronald Wohlstein (2005) sa pokúsili mýty o dave uviesť na pravú mieru. Často dokonca navrhli upravenie niektorých učebníc, ktoré obsahovali málo aktuálne poznatky z davovej problematiky a nevenovali pozornosť novším výskumom a zisteniam, alebo ponúkali chybné vysvetlenia davového správania a prežívania ľudí, ktorí sú jeho súčasťou. Zamerali sa na sedem stereotypov spojených s davom.

² Gustave Le Bon (1841 – 1931, Francúzsko) – predstaviteľ tejto teórie, ktorú publikoval 1895 v práci *Davy*. Pre napísanie ho motivovalo štúdium správania sa revolučných mas vo francúzskej revolúcii v roku 1789. Dostupné na <https://odborne-humanitne/psychologia>, 17. 2. 2020

Ľudí sa v dave nemení, len sa vyhrocuje pomocou emócií.³ Teória postupného preberania noriem – dav je usporiadaná činnosť, ktorá preberá normy vyhranených jedincov, t.j., že dav sám o sebe má normy a nie je spontánný. Existuje šesť faktorov pre vznik davového správania: štruktúrne predpoklady, riešenie napätia, spoločné presvedčenie, počiatočný impulz, mobilizácia účastníkov, nefungovanie sociálnej kontroly.

Masa (masové správanie) – je to ďalší druh kolektívneho správania. Pri masovom správaní ľudia nemusia byť v rovnakom čase na jednom mieste. Za masu považujeme skupinu ľudí, ktorí sú v rovnakom čase na mnohých miestach, pričom aj týchto ľudí spája rovnaký záujem, postoje a presvedčenie a všetci konajú v ich mene. Poznáme rôzne druhy masového správania – *masové správanie, šírenie zvestí, masové správanie – tzv. móдне, konjunkturálne, verejnosť, verejná mienka, propaganda a panika.* (Canetti, 2007).

Masová hystéria – ide o zvláštny prejav kolektívneho správania a paniky (ide o hromadné iracionálne konanie, jeho aktéri ho môžu pokladať za veľmi racionálne, múdre a užitočné), kedy veľké množstvo ľudí začína bez rozmyslenia robiť to, čo by nikdy nespravili. Ľudia konajú pod afektom a ich čisté myslenie je ovplyvnené strachom z toho, čo bude, pretože masová hystéria vzniká obyčajne v situáciách, v ktorých vyústenie nie je jasné, a preto sa ľuďom môže zdať, že sa rútia do tmavej budúcnosti. Iný zvláštny príznak akéhosi „nezdravia“ masy, davu je *davová psychóza*. Najlepšie je možné ju vysvetliť asi pojmami zmanipulovaná masa, dav až hypnoticky ovládnutý nejakým vodcom. Je to stav určitého duševného napätia, rozruchu, príznačný pre masy (psychóza znamená všeobecný nepokojný duševný stav alebo porucha duševnej rovnováhy až choromyseľnosť). (Šalingová, Maníková, 1979)

Davové správanie – koncerty, demonštrácie, štadióny, ale i hromadný útek z horiacich budov, útek ulicami mesta, ktoré zasiahlo zemetrasenie; to všetko sú situácie, kedy sa psychika ľudí zmení počas niekoľkých sekúnd a všetci sa začnú riadiť tými najprimitívnejšími pudmi. Dav žije svojim vlastným životom a jeho správanie sa riadi úplne inými pravidlami, ako sú tie, ktoré má vnútorné individuum. (Petrufová, Kmošena, 2010)

Vojenské operácie, ktoré sú vedené v konkrétnom politickom, sociálno-

³ Floyd Henry Allport (1890 – 1978, USA) Na rozdiel od teórie nápodoby, ktorá vysvetľuje davové správanie prostredníctvom situačných faktorov, konvergenčná teória ho vysvetľuje prostredníctvom individuálnych faktorov (ktoré navyše nemusia mať podobu zjavných charakteristík, ale len latentných tendencií). Dostupné na <https://books.google.sk/books/Allport&f=false>, 17.2.2020

ekonomickom, kultúrnom prostredí priamo, či sprostredkovane ovplyvňujú správanie civilných obyvateľov i samotných vojakov. Situácie ohrozenia života a zdravia, konflikty, adaptačné problémy, negatívne psychické stavy a psychogénne reakcie determinujú reakcie jednotlivcov na tieto neobvyklé životné udalosti. Medzi aktívne zoskupenia ľudí zaradujeme spravidla davu a sociálne hnutia. Všetky typy najmä agresívneho davu s prevládajúcimi emóciami v podobe hnevu, zlosti, nenávisti, kedy hlavným druhom činnosti je útok na niekoho alebo niečo majú určitý vzťah k pôsobeniu vojakov v priestoroch nasadenia. Poznáme tieto typy davov: lynčujúci dav (nepokoje vo forme vzbury, demonštrácie či štrajku), terorizujúci dav, ziskavací (akvizičný) dav, expresívny (výrazový) dav a unikajúci dav (panika s prevládajúcimi emóciami strachom a hrôzou). (Kmošena, 2004)

Dynamika hromadného správania zase zahŕňa zmeny veľkosti, tvaru, vnútorných podštruktúr, ekológie, pohybu, zloženia, spôsobu šírenia informácií v zoskupeniach ľudí. Nachádza odraz vo variabilite aktivity – obsahu činnosti, v premene jedného typu zoskupenia sa na iný, v úlohe vodcu, v ovládaní davu i v zmenách mechanizmov správania jednotlivcov pod vplyvom hromadnej psychickej záťaže. (Petrufová, Kmošena, 2010)

Z uvedeného vyplýva, že aj v súčasnosti sa na vzdelávanie v predmetnej oblasti využívajú rôzne metódy, formy a prostriedky učenia. Napríklad aktívne sociálne učenie – kde ide o proces, v ktorom si jedinec má osvojiť spôsoby a vzory správania, ktoré považujeme v danej skupine alebo v spoločnosti za žiadúce. Prostredníctvom procesu sociálnej interakcie, ovplyvňujeme správanie osôb, ktoré modifikujeme tak, aby vyhovovalo očakávaniu ostatných. Zároveň sa v ňom predstavuje proces sociálnej kontroly a proces transmisie návykov, postojov, noriem a sociálnych štandardov na hodnotenie správania.

2. Príslušníci OS SR pri zvládaní davu – výsledky výskumu

Kolektívne správanie je spoločné správanie ľudí, t. j. akékoľvek reagovanie ľudí na spoločný podnet. Je spontánne, nestabilné, emotívne, nekonvenčné. Prekračuje platné sociálne normy, pokladá sa za potenciálny zdroj i produkt sociálnej zmeny. Odlišuje sa od bežného správania, najmä preto, že neprebíha v stabilných sociálnych skupinách, alebo vo veľkých agregátoch a kolektivitách, t. j. medzi ľuďmi, ktorí na seba pôsobia len kratší čas a povrchnejšie, bez vytvorenia hlbších väzieb medzi sebou. „*Dav je všeobecne definovaný ako súbor väčšieho počtu ľudí, ktorí sú v telesnej blízkosti zhromaždení v určitom čase a na*

určitom mieste, spája ich spoločný záujem, postoj alebo presvedčenie a konajú v jeho mene.“ (Petrufová, Belan, 2015, s.79)

Ľudia v dave majú určitý pocit anonymity, sú ovplyvniteľnejší ako keď sú sami, ich správanie je impulzívnejšie, emotívnejšie a spontánnejšie. Majú pocit nezraniteľnosti, pocit väčšej istoty a sily. Vzájomná interakcia ľudí je slabá, obmedzuje sa na davovú situáciu a trvá len dovtedy, kým trvá táto situácia. Ide vlastne o *hromadné správanie* (správanie sa väčšieho množstva ľudí) – ľudia môžu byť sústredení / rozptýlení v prostredí. *Uskutočňuje sa v rovnakom čase.* Je úplne alebo prevažne spontánnym, neštruktúrovaným a neinštitucionalizovaným. *Neodhráva sa podľa vopred ustanovených a osvojených sociálnych noriem a vzorov správania.* Je ťažko predvídateľným, ako miesto a čas jeho vzniku, tak dôsledky. *Vyznačuje sa krátkodobosťou, expresivitou, nevedomosťou, emocionalitou, nestálosťou a premenlivosťou.* Je hromadnou reakciou ľudí na spoločný vplyv, podnet, impulz, stimul, ktorými môžu byť neštandardné a nejasné situácie, javy, procesy a ich výsledky.

Novými myšlienkovými postupmi v problematike skúmania davu (más), ktoré sa používajú, je ich kategorizácia *do štyroch konceptov (informačný koncept, energetický koncept, démonologický koncept a psychologický koncept)*. Sú to koncepty, za pomoci ktorých sa dá nahliadať na čokoľvek, vrátane „más“. Každý z nich má okrem svojich špecifik a výhod i určité úskalia a „chybičky krásy“. To však iba potvrdzuje fakt, že realita je celistvý, kompaktný celok a akékoľvek jeho škatuľkovanie nevyhnutne prináša problémy v interpretácii. *Koncepty sú vlastne iba rôzne uhly pohľadu na jednu vec, pričom žiaden z nich nie je lepší / horší od tých ostatných – poukazujú vždy iba na rôzne kvality.* Neposkytujú nám pravý či pravdivý obraz o svete; sú to len *modely*, ktoré sa nám snažia tento svet vysvetliť.

2.1 Skúsenosti príslušníkov OS SR s krízovými situáciami

V súvislosti s krízovými situáciami sa na území Slovenskej republiky ale aj v zahraničí môžu profesionálni vojaci v rámci tzv. asistenčných úloh najčastejšie zúčastňovať a aktívne pomáhať pri tzv. *krízach spôsobených ľudským činiteľom* (napr. rôzne sociálne javy, štrajky, demonštrácie, sociálne nepokoje, ekologické katastrofy, priemyselné havárie) a *krízach vyvolanými prírodnými činiteľmi* (pôvodne a záplavy, lavíny, víchrice, kalamity, zosuny pôdy, požiare a pod.), *nevynímajúc sekundárne krízy* epidémie, akou bola ebola. V súčasnosti je rozšírená nová choroba – tzv. koronavírus (COVID-19), ktorá sa objavila v Číne – spôsobuje akútne respiračné ochorenie – vírusovú pneumóniu. Vláda SR

v súčasnosti aktívne zapojila profesionálnych vojakov do riešenia protiepidemiologických opatrení.

V minulosti to bol napríklad chaos pri výbuchoch v Novákoch, Prešove, ale aj pri narastajúcom terorizme. V týchto prípadoch sa požaduje účasť profesionálnych vojakov v rámci prevencie a eliminácie nevojenských ohrození v národnom krízovom manažmente. V rámci medzinárodného krízového manažmentu sa profesionálni vojaci môžu v kontexte s plnením svojich úloh dostať do situácií, kde sa predpokladá zvládanie davu. Typickým príkladom je pôsobenie vojakov OS SR v misii UNFICYP na Cypre. (Majchút, Hrnčiar, 2014)

Vzhľadom na skutočnosť, že *hromadnú migráciu obyvateľstva* môže vyvolať veľké množstvo impulzov (od živelných pohrôm, havárií jadrových energetických zariadení, cez ekonomickú a politickú nestabilitu, až po etnické, náboženské a iné konflikty, vrátane vojenských v blízkosti nášho štátu) je aj *činnosť ozbrojených síl veľmi rozmanitá*. Tieto skutočnosti výrazne ovplyvnia aj plánovací proces kompetentných orgánov. Do pátracej a záchranej činnosti sú z ozbrojených síl nasadzovaní spravidla špecialisti alebo malé jednotky a skupiny. Veľmi dôležité bude poskytnúť pomoc, sily a prostriedky rýchlo, aby sa zabránilo stratám na ľudských životoch. Rozhodujúcu úlohu tu zohrávajú operatívne skupiny s nepretržitou pohotovosťou. Nasadení špecialisti, skupiny, alebo špeciálna technika z OS SR tvoria súčasť profesionálnych záchranných skupín, ktorým budú dočasne podriadené.

Neštandardné operácie predstavujú súbor činností, ktorými OS SR dočasne podporujú, alebo asistujú orgánom štátnej správy, predovšetkým orgánom policajného zboru v situáciách, kedy jeho sily a prostriedky nebudú postačovať na zabezpečenie plnenia úloh stanovených zákonom o policajnom zbore. Neštandardné operácie OS SR sú spravidla zamerané na podporu domácich civilných orgánov, na boj proti terorizmu a na uzatvorenie (prikrytie) štátnej hranice. V týchto operáciách sú ozbrojené sily použité na zachovanie verejného poriadku a pokoja, potlačenie nepovolených demonštrácií a vzbúr spojených s drancovaním, stráženie objektov osobitnej dôležitosti a potlačenie vzbury väzňov spojenej s ich útekem.

Domáci ani zahraničný terorizmus sa otvorene na území Slovenska doteraz neprejavil. Problematike boja proti terorizmu je dlhodobo venovaná pozornosť analýze zovšeobecnenia poznatkov zo zahraničných teroristických útokov a takto získané poznatky a skúsenosti sú zapracovávané do prípravy a výcviku svojich zložiek najmä zo strany štátnych orgánov a výkonných prvkov bezpečnostného systému (PZ, OS SR, HaZZ). Od roku 2005 je v Ústave

špeciálneho zdravotníctva a výcviku MO SR Lešť budované centrum jednotlivých prvkov bezpečnostného systému SR, ktoré má slúžiť aj pre výcvik zahraničných protiteroristických zložiek.

Riziko krízovej situácie sa vyvíja postupne, čo vytvára relatívne dostatok času na spresnenie spracovaných typových plánov a spresnenie úloh útvaram a jednotkám. Začatiu tejto operácie musí predchádzať vyhlásenie výnimočného stavu. Tento druh operácie ozbrojených síl má charakter vojenskej činnosti od formy bojového zaistenia až po obrannú operáciu, pričom OS SR úzko spolupracujú so zložkami hraničnej a cudzineckej polície a predstaviteľmi dotknutých obcí. NATO používa pre svoje aktivity pojem operácie na podporu mieru (Peace Support Operations). Sú definované ako operácie mimo „článku 5“ Severoatlantickej zmluvy s využitím vojenských štruktúr aliancie. Ide o mnohonárodné operácie vedené nestranne na základe mandátu OSN s použitím ozbrojených síl, diplomatických a humanitárnych prostriedkov. OSN používa pre svoje aktivity pojem mierové misie/operácie (Peacekeeping Operations). Prostredníctvom nich sa OSN a ďalšie medzinárodné subjekty snaží o udržiavanie medzinárodného mieru a bezpečnosti na celom svete. Svoje aktivity pritom kategorizuje na predchádzanie konfliktom, nastoľovanie mieru, presadzovanie mieru a budovanie mieru. Prebiehajúce zmeny v globálnom, kontinentálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí významne ovplyvňujú nielen tradičné schémy vojenského myslenia, ciele a činnosti, ale aj charakter použitia vojenských síl v mierových operáciách a spôsob ich vedenia. (Ivančík, 2013)

V súvislosti s *medzinárodným krízovým manažmentom* a vychádzajúc zo skúsenosti z misií našich príslušníkov sú formy a prejavy správania iné ako v mierovom živote. Konkrétne situácie súvisia s účasťou našich vojakov v misiách najmä s napadnutím tábora (kontrolného miesta) skupinou, atentátnikom mìnometnou paľbou, napadnutie kolóny alebo samostatného vozidla strelbou z ručných zbraní, výbuch míny pod vozidlom, odstraňovanie mìn (mínové pole, cesta, obývaný priestor), vyjednávanie s domorodými náčelníkmi, s domorodými obyvateľmi vo vypätej situácii, ako aj odstraňovanie následkov atentátu v civilnom priestore. Zo skúseností profesionálnych vojakov OS SR vyplýva, že súčasní profesionáli sa najčastejšie stretávajú v priestore nasadenia s týmito špecifickými druhmi davu: dav agresívny, únikový, dav získavaný (akvizitný), dav trestajúci, mnohé nepokoje vzbury a štrajky. Aby sme mohli hlbšie špecifikovať tieto prejavy v OS SR (nielen v rámci uvedeného výskumu),

potrebujeme neustále aktualizovať poznatky z problematiky bezpečnosti a bezpečnostných systémov a ich jednotlivých stránok.

Zo skúseností profesionálnych vojakov vyplýva, že ďalším problémom, ktorému je potrebné venovať pozornosť, sú sociálne kompetencie, ktoré patria do sociálnej zrelosti veliteľov. V súčasných podmienkach vojenského prostredia je potrebné venovať pozornosť najmä možnostiam ďalšieho zdokonaľovania v oblasti sociálnej zrelosti veliteľov, predovšetkým pri zvládaní extrémnych situácií. (Belan, 2010)

2.2 Možné spôsoby zvládania davového správania

Uvedené spôsoby zvládania davového správania boli definované v rámci riešenia vedeckej štúdie na Katedre manažmentu Akadémie ozbrojených síl. Poznanie štruktúry, fenoménov, dynamiky, správania sa jednotlivcov v dave a davu ako celku umožňuje zámerné manipulovať s davom a usmerňovať účastníkov na najrozmanitejšie ciele a aktivity a vedome predchádzať vývinu osobitne spoločensky nebezpečným situáciám. *Zvládanie davového správania akéhokoľvek typu je veľmi zložitou, citlivou a málo preskúmanou problematikou.* Teoretické zdroje neponúkajú návody na ovplyvňovanie davov. Zaoberajú sa skôr interpretáciou historických udalostí s obsahom hromadného správania. Chýba analýza príčin vzniku, sociálno-psychologických charakteristík utvárania a fungovania hromadných javov, objasňovanie správania a prežívaní jednotlivca v dave a skúmanie odrazu týchto javov vo vedomí účastníkov. (Kmošena, 2004, 2011) V súlade uskutočnených pohovorov s účastníkmi misií a ich analýze *vyplynuli pre prax nasledovné odporúčania.*

1) **Prevenia vzniku:**

- *Spoločenská* (vytvárať také spoločenské podmienky, ktoré minimalizujú možnosť vzniku davového správania).
- *Inštitucionálna* (posilňovanie kompetencie a dôvery inštitúcií zodpovedných za chod vecí verejných).
- *Priestorová* (zabraňovať vzniku prehustenia – príliš mnoho ľudí na malom priestore, množstvo a priepustnosť únikových východov a pod.).
- *Edukačná* (osvojenie si kultúrnych noriem upravujúcich správanie vo veľkých zoskupeniach – dopravná zápcha, nastupovanie do prostriedkov hromadnej prepravy, spôsoby úniku z ohrozeného priestoru).

2) **Informačné vstupy:**

- Poskytnutie informácií, ktoré môžu nahradiť doteraz v dave platné informácie v záujme eliminácie pohybu davu, jeho akcieschopnosti alebo konfliktu medzi skupinami.
- Do popredia vystupuje možnosť využitia technických prostriedkov pomocou informácií. U agresívnych typov davu je poskytovanie iných informácií, než aké má k dispozícii dav, výrazne rizikovou záležitosťou pre ich nositeľa.
- Informačný vstup je podmienený záujmom jednotlivcov, neurčitou situáciou, predchádzajúcou situáciou, úrovňou komunikácie medzi podskupinami, autoritatívnosťou vodcov, množstvom a charakterom doterajších informácií.

3) **Narušenie „mentálnej jednoty“ davu:**

- V každom dave existuje neurčitá polarizácia. Ani v dave orientovanom jedným smerom nevenujú všetci pozornosť vždy konkrétnemu objektu. Odpútanie pozornosti u časti účastníkov znižuje akcieschopnosť, radikalizmus, čiastočne racionalizuje správanie niektorých podskupín, prípadne urýchľuje destilačný efekt.
- V podstate ide o poskytnutie takého objektu pozornosti, ktorí svojou situačnou atraktivitou získa časť účastníkov a tým oslabí celkovú silu davu resp. zníži spoločenskú nebezpečnosť situácie.
- Dá sa uvažovať o využití inštitútu vyjednávateľa, komunikátora, ktorý získava čas (uvažujeme o agresívnych a ziskavacích davoch), alebo „davokaziča“, ktorý sa snaží odpútať pozornosť časti účastníkov. Obidve úlohy vyžadujú špeciálnu prípravu, pričom miera efektivity ich činnosti je podmienená mnohými faktormi.

4) **Nahradenie deindividualizácie zvyšovaním verejného sebauvedomenia (využitie pre zásahové zložky – zvyčajne polícia, ozbrojené sily):**

- Východiskom je skutočnosť anonymity, splynutia jednotlivca v dave. *Deindividualizácia* sa chápe v tejto súvislosti ako psychický stav, keď u jednotlivca prestáva pôsobiť naučený rešpekt pred sociálnym hodnotením, znižuje sa vedomá sebakontrola a súkromné sebauvedomenie. Správanie jednotlivca sa bude riadiť náhodnými situačnými kľúčmi, nedostatočné uvedomovanie si seba samého vedie ku konformite a preberaniu existujúcich modelov rolového správania.
- *Pri potencionálnom medziskupinovom konflikte v dave* je prvotným cieľom zabrániť eskalácii násilia. Zo strany zásahových zložiek je to možné za predpokladu:

- že sú členovia zásahovej skupiny individuálne zodpovední za svoje konanie. Každý člen zameriava pozornosť viac na vlastné správanie, ako na skupinu, neradi sa tým, čo robia ostatní v skupine,
 - že im authority, ktoré túto zodpovednosť od nich vyžadujú, poskytnú zodpovedajúce normy správania sa – nenásilného.
- Pri zasahovaní zameriavajú členovia zásahovej skupiny pozornosť viac na vonkajšie udalosti, ako na osobné prežívanie a osobné normy, pocit skupinovej príslušnosti prevažuje nad individualitou, znižuje sa osobná identita každého jedinca a naopak, posilňuje sa sociálna identita a nastáva deindividualizácia. Navyše strata zodpovednosti a anonymita vo vzťahu k vonkajšiemu svetu oslabuje obavy zo sankcií, ktoré môžu nastať pri násilnom správaní členov zásahovej skupiny.
- *Cieľom zvládania je posilnenie individuálnej zodpovednosti za nepoužitie násillia, čo znižuje možnosť eskalácie napätia a otvorenej agresie medzi zásahovou skupinou a demonštrantmi. Zároveň uvedomovaná zodpovednosť zvýši verejné sebauvedomovanie, t. j. dôležitosť mienky authority, ktorí sú zástancami nepoužitia násillia. Individuálna zodpovednosť za svoje konanie zmenší vnútroskupinovú kohezivitu a vnútroskupinovú identifikáciu, čím sa tiež eliminuje možnosť spustenia davového správania v zásahovej skupine.*
- Niektoré overené situácie vo vojenskej praxi zamerané na zvládanie davového správania je možné cvičiť ako *Modelovú situáciu* počas 2 - 4 hodín. Ide o použitie inscenačnej metódy kedy sú aktérmi inscenácie účastníci kurzu. Inštrukcie:
- Účastníkov kurzu rozdeliť na 2 skupiny: *skupina č. 1* - vzbúrenci a *skupina č. 2* – zásahová jednotka. Využiť vonkajšie priestory, prípadne telocvičňu.
 - *Uvedenie do situácie pre skupinu č. 2.* V utečeneckom tábore došlo k vzbure. Veliteľ vášho útvaru, ktorý je dislokovaný v blízkosti tábora dostal rozkaz vyčleniť jednotku pre pomoc policajnej zásahovej skupine. Jednotka, ktorej ste príslušníkmi, plní v tejto situácii úlohy samostatne, s cieľom zabrániť vzbúrencom preniknúť do ďalšej časti tábora a spojiť sa s inými utečencami. Veliteľ zásahu vydal rozkaz v tom zmysle, aby ste sa v maximálnej miere vyhli používaniu násillia. Každý kto použije voči utečencom násillie, bude individuálne braný na zodpovednosť.
 - *Uvedenie do situácie pre skupinu č. 1.* *Vystupujete v roli vzbúrencov v utečeneckom tábore.* Po demolácii vnútorného zariadenia a rabovaní kancelárií a skladu potravín je vašou snahou preniknúť do ďalšej časti tábora

a spojiť sa s inými utečencami. V tomto postupe vám má zabrániť jednotka vojakov. Aj keď sú vojaci vyzbrojení, chcete do záujmovej časti tábora preniknúť za každú cenu. Voči vojacom môžete používať verbálne útoky, hádzanie predmetov, vyhrážanie sa a strkanie.

- Nasleduje konfrontácia – stret obidvoch skupín. Cvičenie realizovať v časovej relácii 20 – 30 minút, skupiny vymeniť. Po skončení využiť metódu debriefingu spoločne pre obidve skupiny s dôrazom na:
 - a) Rekonštrukciu akcie a vyjadrenie svojich myšlienok a pocitov.
 - b) Hodnotenie postupu skupiny vzbúrencov a skupiny vojakov.
 - c) Hodnotenie súdržnosti skupiny 1., 2.
 - d) Ako som sa identifikoval so správaním skupiny?
 - e) Ako hodnotím zákaz použitia násilia v tejto situácii?
 - f) Ako som kontroloval vlastnú agresivitu, kedy a prečo to bolo problematické?
 - g) Pokiaľ som ochotný nepoužiť násilie?
 - h) Ak by fyzicky zaútočil môj kolega z jednotky na vzbúrencov, pridal by som sa aj ja?
 - i) Čo ma v správaní vzbúrencov najviac provokovalo?
 - j) Čo mi bránilo najviac použiť násilie?
 - k) Ako si predstavujem svoje správanie v reálnej obdobnej situácii?
 - l) Akými prostriedkami sa dá odraziť eskalácia napätia u týchto skupín, ktorá môže preraziť do násilnej podoby.
- Využitie **aktívneho sociálneho učenia** v procese prípravy kurzu na zvládanie davového správania. Účastníci riešia tieto situácie, prípady:
 - a) Dav skalných fanúšikov odchádza z futbalového štadióna, prechádza mestom a cestou rozbíja výklady, demoluje autá, správa sa agresívne voči obyvateľom mesta.
 - b) Pri koncerte populárnej hudby došlo k zraneniu viacerých účastníkov. Dav poslucháčov s extatickým správaním bráni zdravotníkom dostať sa k zraneným, poskytnúť im odbornú zdravotnú pomoc a prepraviť ich do nemocnice.
 - c) Pri bitke v reštaurácii sú ťažko zranení dvaja príslušníci útvaru. Bitku vyprovokovali a vojakov zranili ľudia patriaci k miestnej mafii. Do odvetnej akcie je okamžite vyburcovaná veľká skupina profesionálnych vojakov ubytovaných na ubytovni. Vyzbrojení a bojovne naladení sa chystajú zaútočiť na miesto, kde sa ukrývajú miestni mafianti.

- d) *Poddôstojník z odlúčenej vojenskej jednotky, ktorý sa netají pozitívnym vzťahom k hnutiu skínov, surovo zbije maloletého chlapca z miestnej osady. Obyvatelia osady sa presunú pred kasárne a žiadajú vydať poddôstojníka. Hrozí stret oboch strán, prípadne lynčovanie páchatel'a.*
- e) Metodické pokyny:
- Účastníkov kurzu rozdeliť do 4-roch skupín, každá rieši jeden z problémov, určí si zapisovateľa a vedúceho.
 - Úlohou skupiny je oboznámiť sa s prípadom a prediskutovať prípad, vžiť sa do situácie a definovať problém.
 - Konfrontovať možné spôsoby zvládania davového správania pomocou informačných vstupov, narušenia mentálnej jednoty davu, prípadne zvyšovaním verejného sebauvedomenia.
 - Navrhnuť ďalšie spôsoby riešenia situácie, zvážiť riziká vlastného návrhu riešenia.
 - Poskytnúť svoje riešenie situácie ostatným skupinám, obhájiť ho a reagovať na pripomienky skupín na vlastný variant riešenia. (Petrufová a kol., 2011)

2.3 Návrhy modelov správania sa jednotlivca v rôznych formách asymetrických ohrození v rámci davového správania vojakov

Syntéza analyzovaných výskumných dát z predchádzajúcich fáz výskumu, komparácia čiastkových zistení a ich spracovanie do záverečnej podoby bolo obsahom a cieľom tretej fázy výskumnej štúdie. *Doposiaľ zhromaždené a analyzované výskumné dáta nám umožnili vytvoriť rámcovú (všeobecnú) predstavu o sociálne psychologických faktoroch a podmienkach ovplyvňujúcich prežívanie a správanie vojakov zasahujúcich proti účastníkom hromadných zoskupení. Aktuálny psychický stav vojakov nachádzajúceho sa v špecifických podmienkach interskupinovej konfrontačnej interakcie je podmienený predovšetkým:*

- konaním jednotlivých účastníkov davu a od neho sa odvíjajúce správanie,
- aktivitou zasahujúcich vojakov (charakter zákroku), ako behaviorálneho prejavu naplňovania obsahu aktuálnej sociálnej role,
- konkrétnymi podmienkami, v ktorých zákrok prebieha, ich vnímaním a prežívaním zasahujúcim vojakom.

Sekundárnou analýzou zhromaždených dát a ich roztriedením podľa vyššie uvedených kritérií sme vygenerovali 9 typov situácií, v ktorých sa vojaci zasahujúci pod jednotným velením proti účastníkom davu ocitajú a ktoré sa od seba líšia charakterom interakcie účastníci davu – vojaci, ich konaním, konkrétnymi podmienkami, príznačnými pre tu ktorú situáciu, ktoré ovplyvňujú prežívanie a správanie zasahujúcich vojakov a vytvára predpoklady k eventuálnemu zlyhaniu vojaka pri zákroku. Podľa prevažujúcich aktivít zasahujúcich vojakov sa jedná o nasledujúce situácie: Sme tu (1). Odprevidíme Vás (2). Zastavíme Vás (3). Nepustíme vás (4). Oddelíme Vás od seba (5). Vytlačíme Vás (6). Ideme si pre niektorého z Vás, pre niečo Vaše (7). Čakáme (8). Ustupujeme (9):

- 1) **Zhromaždenie väčšieho počtu ľudí.** Väčšinou bežné, normu výrazne neprekračujúce správanie, verbálne útoky na asistujúcich vojakov, poprípade ojedinelé útoky (drobné predmety). **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** monitorovanie prejavov účastníkov davu, čakanie, demonštrovanie sily (iba prítomnosťou). **Intervenujúce situačné premenné:** pokoj (pred búrkou?), dlhá doba čakania, vzrastajúca konfliktnosť situácie daná prítomnosťou vojakov, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu. **Prežitky zasahujúcich vojakov:** nuda z čakania, nabudenie, pocit vlastnej nepripravenosti, nepokoj, chuť zakročiť, tešenie sa na povel k zákroku, zvedavosť.
- 2) **Účastníci davu (skupín) sa presúvajú na miesto určenia.** (Demonštrujúci – peši, autobus), heslá, verbálna agresia voči zasahujúcim vojakom alebo znepriateleným skupinám, príp. verbálne útoky zvonku na presúvajúcich sa účastníkov. **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** odprevidzať presúvajúcich sa účastníkov davu (skupín), zabrániť vzájomnému napádaniu účastníkov davu s nepriateľsky ladenými jednotlivcami, či skupinami. **Intervenujúce situačné premenné:** miesto presunu, dĺžka presunu, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu, existenciu ďalších stresorov (hlad, smäd), prítomnosť podnetov podporujúcich násilie (jeho skupinová podpora). **Prežitky zasahujúcich vojakov:** nižší stupeň nabudenia, zlosť, pocit zbytočnosti, etiketujúci negatívny postoj k účastníkom davu, príp. nepriateľsky ladeným jedincom a skupinám vo vnútri davu, k cieľom ich pochodov, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda).

- 3) **Účastníci davu postupujúci proti kordónu zasahujúcich vojakov.** Verbálne a fyzické útoky ohrozujúce zdravie zasahujúcich vojakov. **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** „pasívne“ zastaviť postupujúci dav, vojaci ako „živá stena“, obrana seba i kolegov pred útokmi účastníkov davu (kamenie, zápalné fľaše, tyče, zbrane), čakanie na povel pre zákrok. *Intervenujúce situačné premenné:* množstvo účastníkov davu a zasahujúcich vojakov (nepomer), interakcia naberá jednostranne konfliktný charakter, zranenie vlastnej osoby či kolegu, čas po ktorý je treba líniu udržať, zranenie účastníka davu, nečakane brutálny útok s rýchlym napadnutím zasahujúcich vojakov, „*pokiaľ sa na mieste nachádza televízia, zákrok pokračuje*“, nepredvídateľné reakcie demonštrantov. *Prežitky zasahujúcich vojakov:* potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „*nesmieme ich opustiť*“, „*mohli by nás ušliapať*“, „*musíme to vydržať, sme zranení*“, „*to zas mali informácie, odkiaľ sa vyroja ďalší?*“, „*držte sa dohromady*“, vedomie, že môžem byť zranený ja, kolega, očakávanie nárastu agresie, očakávanie pokynu k zásahu, zvýšená hladina nabudenia, zlosť, že nie je velenie k zákroku, strach, napätie, hnev, tendencie k proti agresii, očakávanie čo bude ďalej, čakanie, chuť zakročiť, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, potreba ukončiť akciu – „*aby už to bolo za nami*“, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), mrzutosť z nečinnosti – „*boli sme atakovaní a nič sa nedeje*“, pocit nedostatočnej podpory zo strany nadriadených, „*nenechať sa vyprovokovať*“, „*ak dostanem reťazou, je koniec*“, „*aby sa to nezvrhlo*“, „*hlavne aby som to prežil*“.
- 4) **Účastníci davu jednotlivo či po skupinách sa snažia dostať do chráneného priestoru, príp. z priestoru, ktorý im bol zasahujúcimi vojakmi vymedzený.** Prejavy verbálnej i fyzickej agresie, ničenie majetku. **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** zamedziť vstupu (úniku) účastníkov davu do (z) chráneného priestoru, obrana seba i kolegov pred prípadnými útokmi účastníkov davu, zabrániť rabovaniu. *Intervenujúce situačné premenné:* chránený priestor (zamedziť vstupu do neho či z neho – autobusová a vlaková hala, rómska osada, utečenecký tábor, námestia), množstvo účastníkov davu vs. počet zasahujúcich vojakov, časové trvanie akcie, možnosť nárastu agresivity účastníkov davu (zvýšená tendencia vniknúť– uniknúť), kvalita a kvantita informácii, „*stiesnený priestor*“, „*vidím zranených vojakov*“. *Prežitky zasahujúcich vojakov:* potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „*nesmieme ich pustiť*“, obava že situáciu proti presile neudržíme, vedomie že môžem byť zranený ja, kolega,

očakávanie nárastu agresie, strachu, napätia, hnevu, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), „*nejako to zvládnem, sme na to vycvičení*“, obavy, že „*utečenci môžu mať zbrane*“, nepríjemné pocity z čiastočnej bezmocnosti osôb, proti ktorým zákrok smeroval (utečenci).

- 5) **Konflikt medzi znepriatelenými skupinami ústiaci do vzájomného napádania, bitky** (demonštranti, skíni – anarchisti, znepriatelené skupiny, rómske rodiny). **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov**: oddeliť súperiace skupiny od seba, zastaviť pokračovanie fyzické agresie, zadržanie a eskortovanie agresívnych jedincov, rozdelenie davu na menšie skupiny, obrana proti útoku jednej zo súperiacich skupín (anarchisti napadnú kordón vojakov, aby sa dostali k prívržencom krajnej pravice). **Intervenujúce situačné premenné**: miesto konfliktu, intenzita násilia (stupeň vývoje situácie, keď do nich zasahujú vojaci), rýchle situačné zmeny, riziko obrátenia agresie proti zasahujúcim vojakom, prítomnosť masmédií, zahraniční účastníci davu, konanie účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, očakávaná odplata pre agresívnych účastníkov davu za násilie za konflikt s vojakmi (sociálne ocenenie), včasnosť – oneskorenosť povelu k zákroku, pocit pripravenosti na opakujúce sa akcie. **Prežitky zasahujúcich vojakov**: akčnosť, vysoké nábudenie – „*ak dôjde-k zákroku, chcem byť pri tom*“, „*bol som nabudený, pripravený zakročiť*“ uplatnenie skúseností z podobných (opakujúcich) sa zákrokov – pocit istoty, pocit márnosti – „*nabudúce sú tu zase*“, potreba čo najrýchlejšie ukončiť zákrok s čo najmenšími stratami (zraneniami), pocit nedostatočnej opory zo strany nadriadených, obava, aby sa agresívne konanie zákrokom ukončilo, „*kedy sa konečne dozvieme, kto a v ktorom sektore bude slúžiť a s akými úlohami?*“, „*prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?*“, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, obavy z napadnutia ďalšími účastníkmi davu.
- 6) **Účastníci davu sa zdržujú i napriek opakovanej výzve v priestore** (konfliktu, nepovolené zhromaždenie), vytlačenie demonštrantov, provokácie predovšetkým verbálne, pasívna obrana (sedenie). **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov**: vytlačiť účastníkov davu z miesta konfliktu, ukončiť či prerušiť akciu, alebo vytlačiť ich. **Intervenujúce situačné premenné**: nejasný dôvod k zákroku, značná časť účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, značný mediálny záujem, masmédiá na strane účastníkov davu, nepomer medzi počtom účastníkov a zasahujúcimi vojakmi (1000 vojakov proti 5000 ľuďom, vedenie dáva protichodné rozkazy alebo s nimi bolo prerušené spojenie, akcia nie je koordinovaná. **Prežitky zasahujúcich**

vojakov: „sám nie som presvedčený o potrebe zákroku“, „mali sme zakročiť ráznejšie a skôr“, nahnevanosť na nadriadených – „nadriadení si nevážia vojakov a vystavujú ich riziku“, na organizátorov, „aby zákrok dopadol dobre“, „malo to nejaký význam?“(po zákroku), „proti komu zakročujú?“, „zvieratá sú inteligentnejšie“, „aby môj zákrok nebol hodnotený ako neprimeraný“, „nepôjde na mňa sťažnosť?“, „nenechať sa vyprovokovať“, „kde sa medzi ľuďmi vzalo toľko nenávisť, násillia, agresie a zbrani?“, akcia nedotiahnutá, pocit znechutenia.

- 7) **Agresívne správanie (verbálne i fyzické) útoky najaktívnejších účastníkov davu, agresívna obrana davom. Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** vstup do „kotla“ demonštrantov, provokatérov, „vytiahnuť“ kolegov z obkľúčenia davom demonštrantov. *Intervenujúce situačné premenné:* „vedenie poslalo 20 vojakov bez prostriedkov do davu 5 000 demonštrantov, ktorí ich obklopili a držali najmenej hodinu“, niekoľkohodinové čakanie a výzvy, „spojenie nebolo, orientoval som sa podľa toho čo som videl okolo seba“, „neboli sme vybavení ochrannými prostriedkami“. *Prežitky zasahujúcich vojakov:* „mnoho vojakov išlo vpred iba na rozkaz (na polovicu)“, „pre mňa ťažko zlučiteľné – zákroky proti pasívnym účastníkom (najmä ženy)“, „snažil som sa pomáhať ľuďom z problémov zo zákroku“, „bol som unavený, dve noci sme spali na vozidlách a jedli bagety“, „to myslí vážne, že mám zakročiť?“, „prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?“, radosť z perfektného fungovania v jednotke, ktorá je profesionálna, „môžeme sa na seba navzájom spoľahnúť“, vtípkovanie i v ťažkých situáciách, „boli sme (ja a dvaja kolegovia) nútení ustúpiť – bezmocnosť, strach, pocit poníženia“.
- 8) **Agresívne správanie účastníkov v rámci normy, prípadné mierne vybočujúce z normy.** V podobe verbálnej či fyzickej agresie, podľa velenia zákroku však ešte nie je dôvod k zákroku. **Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov:** čakanie na povel k zákroku, príp. k ukončeniu akcie (bez zákroku). *Intervenujúci situačné premenné:* prejavy a reakcie účastníkov davu, proti ktorým by podľa zasahujúcich vojakov bola potreba zakročiť, nefungujúce spojenie, vyjednávanie, výzvy, mediálny záujem, absencie informácii, neprehľadnosť situácie, minimálne inštrukcie od vedenia, „nevedeli sme do čoho ideme, chýbali informácie“. *Prežitky zasahujúcich vojakov:* nech už to konečne začne“, „to bude mela“, „čakaním som otupel, bol som znudený“, „prečo už niekto nevydá povel k zákroku?“, „bol som unavený, dve noci sme spali na vozidlách a jedli bagety“, dlhé

čakanie proste odvracia pozornosť, sústredenosť na zárok, psychicky i fyzicky to unavuje, unavuje to; futbal začína o piatej, my vychádzame o jednej, 4 hodiny tam sedíme ako korytnačky...; v autách, v nepohodlí, nie je si kam odskočiť“, podľa intenzity prejavov a ich subjektívneho hodnotenia vojakov – nárast „nabudenia“, zvýšená potreba zasiahnuť, nedočkavosť, roztrpčenosť, nárast agresivity, „že do toho za chvíľku pôjdeme, aby už všetko bolo za nami“.

- 9) **Agresívne fyzické útoky účastníkov davu proti zasahujúcim skupinám vojakov** (zjavné v početnej presile voči počtu zasahujúcich vojakov), ničenie majetku vojakov. **Kľúčové aktivity** (reakcie) zasahujúcich vojakov: pôvodný cieľ – zadržte postup davu, zadržte najagresívnejších účastníkov - sa v priebehu akcie mení na záchranu života a zdravia zasahujúcich vojakov, ústup z dosahu agresívneho davu. *Intervenujúci situačné premenné*: zážitok pocitu úspechu účastníkov agresívneho davu, výrazný nepomer útočiaceho davu a zasahujúcich vojakov, neochota poslať posily, podcenenie situácie velením. *Prežitky zasahujúcich vojakov*: pocit ohrozenia základných životných hodnôt, pocity nenaplnenia aktuálnej role, zlyhanie (pretrvávajúce i po ukončení situácie) , strach, proti agresii, potupa „zalez sem do voza“, bezmocnosť, „zlosť na tých, ktorí ma tam poslali“, nepripravenosť na taký vývoj situácie, „čo na nás nadriadení zase uvidia za chyby a oni to ako dobre zvládli“, „je ich veľa“, „prečo došlo k takému vývoju situácie?“. (Petrufová a kol., 2011)

2.4 Odporúčania pre prax – využitie výsledkov výskumu

Hlavným cieľom výskumnej štúdie bolo identifikovať a analyzovať skúsenosti vojakov vysielaných do misií – správanie sa jednotlivca a davu v extrémnych krízových situáciách, do ktorých sa profesionálni vojaci dostali a na základe týchto skúseností vytypovať možné typové správanie sa v krízových situáciách pri asymetrických ohrozeniach, s cieľom skvalitnenia psychologickej pripravenosti jednotlivcov a zvýšenia pohotových reakcií jednotiek, plniacich úlohy v systéme koaličných záväzkov v rámci NATO na ohrozenie.

Výsledkom riešenia tejto problematiky v rámci daných časových podmienok je okrem predvýskumu, ktorý môže byť použitý ako podkladový materiál pri tvorbe metodiky inovácie obsahu psychologickej prípravy a profesionálnej prípravy vojakov pred a počas misií, ale aj pre širokú verejnosť a cieľených záujemcov o danú problematiku. Poznatky z realizovaného výskumu v Trebišove, Martine a v Michalovciach je možné využívať aj vo výučbe študentov v jednotlivých

stupňoch vysokoškolskej prípravy na Akadémii ozbrojených síl, ako aj v rámci celoživotného a kariérneho vzdelávania. Na základe zistených skutočností a výsledkov z výskumu si autori dovoľujú upozorniť na tieto prioritné riešenia problémov:

1) ***Oblasť prípravy personálu pre zvládanie správania v krízových situáciách v priestoroch nasadenia.***

- Pravidelne organizovať tréningy a cvičenia modelových situácií na zvládanie davových fenoménov počas misii.
- V príprave vojakov pre zvládanie hromadného správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia preferovať praktický nácvik, na to využiť skúsenosti a zážitkové stavy vojakov, ktorí sa s takýmito situáciami v priestoroch nasadenia už stretli.
- Prípravu diferencovať podľa konkrétnej misie, priestoru nasadenia a zastávanej funkcie v misii.
- Skvalitňovať psychologickú prípravu profesionálnych vojakov so zameraním na zvládanie záťažových situácií, emocionálnej inteligencie, empatie a odolnosti voči stresovým situáciám počas nasadenia.
- Posilniť oblasť spoločensko-vednej prípravy s dôrazom na poznanie kultúrno-antropologických zvláštností priestoru nasadenia.
- Osvojiť si základné vedomosti o kultúre národov, etník v priestore nasadenia, o zvykoch, tradíciách, obyčajoch a tabu, čo umožňuje efektívnejšie riešiť problémy vo vzťahu k civilnému obyvateľstvu a konštruktívnejšiu komunikáciu obidvoch zúčastnených strán. Zároveň toto poznanie vytvára bariéry pre vznik a kulmináciu násillia s náboženským, etnickým, rodovým či iným pozadím v priestoroch nasadenia personálu.
- Využívať skúsenosti pracovníkov CIMIC a PSYOPS v príprave vojakov a veliteľov.
- Respondenti upozornili aj na potrebu zlepšenia úrovne jazykovej prípravy so zameraním na ovládanie anglického jazyka a osvojenie si základov jazyka miestneho obyvateľstva v priestoroch nasadenia.
- Neustále analyzovať sociálne správanie sa jednotlivcov a skupín v extrémnych situáciách počas misii.

2) ***Oblasť prejavov správania jednotlivcov (účastníkov) hromadného správania***

- Správanie a prežívanie jednotlivca v dave je modifikované, k najtypickejším prejavom správania jednotlivcov z radov civilného

obyvateľstva v dave v priestoroch nasadenia patrili prejavy nenávisť, vysoká emocionalita, nízka autoregulácia (sebaovládanie) správania, iracionalita a prejavy konformity.

- Hromadné správanie obyvateľstva malo podľa názorov respondentov najčastejšie podobu nepokojov, štrajkov a agresívneho davu.
- Z prejavov správania davu ako celku dominujú najčastejšie: problematická komunikáciu s davom ako celkom a s tým spojené neakceptovanie diskusie a citlivosť davu na podnety zvonku.
- Zo zistení týkajúcich sa dynamiky davového správania vyplýva, že v priestoroch nasadenia dochádza hlavne k zmenám jedného typu davu na iný, kedy sa zhromaždenie obyvateľov menilo na agresívny, prípadne získavací, akvizitný dav, zhromaždenie sa menilo na únikový dav pod hrozbou zásahu polície alebo vojakov, prípadne naopak, agresívne prejavy účastníkov sa zmiernili, situácia sa upokojila a agresívny dav sa zmenil na nenásilný protest. Postupne dochádzalo vo všetkých prípadoch k tzv. destilačnému efektu.
- Uvedené zistenia sú využiteľné pre monitorovanie situácií hromadného správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia, nakoľko umožňujú do určitej miery predikovať dynamiku davového správania a efektívne na situácie reagovať a v prípade potreby zasiahnuť.

3) **Oblasť zvládania davového správania v priestoroch nasadenia**

- Respondenti akceptovali pri spôsoboch zvládania davového správania, respektíve pri zásahoch aj málo využívané formy prevencie davového správania v priestoroch nasadenia – inštitucionálnu, priestorovú, edukačnú a spoločenskú.
- Za pomerne efektívny spôsob zvládania označujú využitie informačných vstupov pre upokojenie situácie pri hromadnom správaní.
- Za veľmi účinný spôsob zvládania, ktorý bráni eskalácií násillia a dynamike zmeny davu na agresívny typ považujú účastníci výskumu inštitút vyjednávača, komunikátora.
- Pri použití zásahových zložiek uprednostňujú vojenské jednotky spolupracujúcich armád v priestore pred civilnými zásahovými zložkami.
- Pri uprednostňovaní argumentujú najčastejšie akcieschopnosťou, vycvičenosťou, prípadne skorumpovanosťou miestnych represívnych zložiek.
- V priestoroch nasadenia sú pri zvládaní málo vyžívané taktiky zvládania hromadného správania v podobe – odpútania pozornosti účastníkov

dav (ponúknuť im iný objekt) a inštitút tzv. "davokaziča"- človeka pripraveného na túto úlohu.

4) **Ďalej je potrebné výsledky výskumu ešte viac aplikovať do ďalších oblastí života príslušníkov OS SR ako sú:**

- modelovanie sociálneho správania vojakov na konkrétne situácie v misiách pri využití štandardov a získaných skúseností z pozorovaní a postrehov profesionálnych vojakov v misiách „Lessons Learned“ – databáza JALIC – Joint Analysis Lesson Learned Center.
- Odstrániť riziká a neistoty v obsahu psychologickkej prípravy, príprava civilno-vojenskej spolupráce CIMIC a PSYOPS.
- Skvalitniť vzťah vojenského manažmentu a vojenskej psychológie v oblasti zvládania extrémnych situácií.

3. Závěry k výskumu

Aktuálny výkon vojakov pri rôznych zárokoch je determinovaný *mierou osobného vnútorného rozporu vznikajúceho medzi nárokmi konkrétnej situácie* (najmä kumuláciou a komplexným pôsobením stresogenných faktorov, ktoré vojaci vnímajú, emocionálne prežívajú a hodnotia) a *subjektívnym pocitom pripravenosti zasahujúcich vojakov tieto nároky zvládnuť*.

Pripravenosť vojakov vykonávať zárok v sebe zahŕňa tak *profesionálne návyky a spôsobilosti* ako aj *psychické dispozície* kognitívne a emocionálne spracovať pôsobiace podnety (schopnosť pružne reagovať na zmeny situácie), vždy konať v súlade s cieľom vojenskej akcie, svojou rolou v situácii, ako aj udržiavať optimálnu úroveň motivácie k zároku, schopnosť zvládať psychickú záťaž, ktorú v nich situácia zároku vyvoláva.

L. Berky v tejto súvislosti s pripravenosťou vojakov poukazuje na negatívne podnety, ktoré zle vplývajú jednak na vytvorenie návykov v správaní, konaní, na vytvorenie kladnej motivácie a v neposlednom rade aj na spokojnosť vojakov s vlastnou prácou. (Berky, 2007)

To sú závery, ktoré jednoznačne smerujú k inovácii v obsahu psychologickkej prípravy nielen radových vojakov, ale aj veliacich dôstojníkov a poddôstojníkov. Uvedené dispozície sa odrážajú *v postojoch vojakov k objektu zároku* – t. j. účastníkom hromadných zoskupení a ich aktivitám, *k sebe ako nositeľovi určitej aktuálnej role* v konkrétnych vojenských situáciách, *k aktivitám a konaniu ostatných účastníkov v akcii* (kolegovia nadriadení, teroristi, ostatní občania –

masmédia, neziskové organizácie) a *k podmienkam*, v ktorých vojenská situácia prebieha (veliace, organizačné, technické, časové, miestne, materiálne a iné...).

Navrhované modelové situácie môžu byť *vhodným metodickým nástrojom na predikciu správania sa vojakov počas nasadenia v misiách* (alebo na elimináciu ich prípadného zlyhania). Výskum potvrdil, že interakcia, ktorú vojaci vnímajú ako *reálne ohrozujúcu život a zdravie ich a spolubojovníkov* vo vojenskej akcii (dalo by sa prirovnať ku konaniu v nutnej obrane, či krajnej núdzi); dá sa predpokladať že môžu nastať aj zmeny motivácie – z dosiahnutia vojenského cieľa zákroku na ochranu vlastného života a zdravia. Okrem spomínaných záverov k modelom správania za prínos považujú autori aj navrhované možnosti zvládania davového správania v podmienkach OS SR prostredníctvom modelových situácií.

Záver

Zvládanie davového správania akéhokoľvek typu je veľmi zložitou, citlivou a málo preskúmanou problematikou. Teoretické zdroje neponúkajú konkrétne a overené návody na ovplyvňovanie davov. Zaoberajú sa skôr interpretáciou historických udalostí s obsahom hromadného, kolektívneho správania. Doteraz chýba nielen v podmienkach OS SR:

- analýza príčin vzniku, sociálno-psychologických charakteristík utvárania a fungovania hromadných javov,
- objasňovanie správania a prežívania jednotlivca v dave, prežívanie davovej situácie,
- a najmä skúmanie odrazu týchto javov vo vedomí účastníkov a pod.

Profesionálny vojak by mal mať ako základný predpoklad zvládnutia vojenskej profesie zodpovedajúce vzdelanie, pedagogicko-psychologickú prípravu, morálno-vôľové vlastnosti, mal by byť nadpriemerne fyzicky zdatný, mať manažérske schopnosti a zručnosti a ovládať cudzie jazyky, najmä angličtinu a jazyk v príslušnej krajiny, kde OS SR pôsobia. Tieto skutočnosti by mali byť obsahom ďalších odborných diskusií v rámci analýz a tvorieb koncepcie vojenského vzdelávania, či už vysokoškolskej prípravy, kariérneho vzdelávania a najmä celoživotného vzdelávania. Je nevyhnutné sa aj naďalej podrobne venovať tejto problematike v rámci skvalitňovania prípravy príslušníkov OS SR pôsobiacich v misiách, ale aj v mierovom živote a vytvárať tak lepšie predpoklady pre prevenciu v rámci davového správania.

Literatúra:

- BELAN, Ľ. 2010. *Sociálna zrelosť veliteľa potrebná na zvládanie extrémnych situácií*. In: Zvládání extrémních situací. Praha: Casri, 2010. - 8 s. - ISBN 978-80-254-8493-7
- BERKY, Ľ. 2007. *Výcvik v OS SR*, Sociologický výskum profesionálnych vojakov. Bratislava, MO SR 2007
- CANETTI, E. 2007. *Masa a moc*. Praha: Academia, 2007, 622 s., ISBN 978-80-200-1512-9
- IVANČÍK, R. 2019. *Quo vadis európska obrana a bezpečnosť*. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 22, No. 3, 2019. ISSN 1335–2741, s. 47 - 67. Dostupné na internete: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.47-67>
- IVANČÍK, R. 2013. Teoretické a terminologické východiská pre skúmanie problematiky mierových operácií. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 16, č. 1, 2013. ISSN 1335 . 2741, s. 30 . 57. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2013/IVANCIK.pdf>.
- GLOBAL TRENDS 2025: *A Transformed World*. Washington D.C.: US Government Printing Office, 120 p. ISBN 978-0-16-081834-9. Dostupné na internete: www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html
- KMOŠENA, M. 2004. *Dav a panika*. Liptovský Mikuláš: 4 D s. R. O., 2004, KMOŠENA Miroslav. 2011. *Poznatky z výskumu správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách v priestoroch nasadenia vojakov ozbrojených síl slovenskej republiky*. Aktuálne problémy vojenskej sociológie – sociologický pohľad na ozbrojené sily SR. ISBN: 978 80-8040-440-6, s. 68 - 85, dostupné na internete: <http://www.aos.sk/struktura/katedry/ksvj/dokum/zborniky/konf2011.pdf>
- KOTLER, P. H. – CASLIONE, J. A. 2009. *Chaotika – řízení a marketing v éře turbolencí*. Brno: Computer Press, 2009. 214 s. ISBN 978-80-251-2599-1.
- LE BON, G. 1994. *Psychologie davu*. Praha: Kra, 1994, 155 s., ISBN 80-901527-8-3
- MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. 2014. *Cyprus - dimenzie konfliktu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2014. 206 s. - ISBN 978-80-8040-497-0
- MAREK, J. 2017. Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. storočia. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť*. Liptovský Mikuláš : Akadémia

- ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2017. s. 297 - 303. ISBN 978-80-8040-551-9.
- NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2011. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2011. 166 s. ISBN 978-80-8040-401-7.
- PETRUŠEK, M. 2007. *Canettiho "Masa a moc": dodatky sociologovy*, In: Canetti, E.: *Masa a moc*. Praha: Academia, 2007, 622 s., ISBN 978-80-200-1512-9
- PETRUFOVÁ, M. a kol. 2011. Možnosti modelovania správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách : ŠPP 852_08-RO02_RU21-240 : [et al.]. - [Liptovský Mikuláš] : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika.
- PETRUFOVÁ, M. – KMOŠENA, M. 2010. *Vybrané aspekty zvládania davového správania v priestoroch nasadenia personálu Ozbrojených síl Slovenskej republiky*. In: Zvládání extrémních situací. Praha : Casri, 2010. - ISBN 978-80-254-8493-7. - 15 s. - Tiež zborník abstraktov. - s. 66 - 67.
- PETRUFOVÁ, M. – BELAN, L. 2015. *Modelovanie správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách*. Wyszia szkola Biznesu i Prezdsiebiorczoci w Ostrowcu Swierokrzyskim. ISBN 978-83-64557-13-2. s 193
- SCHWEINGRUBER, D., WOHLSTEIN, R. 2005. *The madding crowd goes to school. Myths about crowds in introductory sociology textbooks*. Teaching Sociology. 33, 136 – 153, <https://doi.org/10.1177/0092055X0503300202>.
- ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. 1979. *Slovník cudzích slov A/Z*. Bratislava, SPN 1979. 944 s.
- ŠKVRNDA, F. 2012. *Globálne trendy 2030 – 2*. dostupné na internete: https://www.noveslovo.sk/c/Globalne_trendy_2030_2, 17. 2. 2020
- VARECHA, J. 2019. *Konfliktné prvky v medzinárodných systémoch*. In: *Interpolis 18*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2019. - ISBN 978-80-557-1536-0. - s. 295 - 305.
- ZEL'OVÁ, A. 1990. *Psychológia masových javov – história a súčasnosť*. In.: *Sociológia*, 1990, roč. 22, č. 4, s. 417 – 431.